

KOZMOGONİ ANLATILARINDA DİKOTOMİK ALGININ NEDENSELLİĞİ

*Adem BALKAYA**

ÖZET

Her insanın üzerinde durduğu en temel sorunlardan biri kozmosun neden ve nasıl var olduğudur. Tartışmalardan bir başkası hem duyusal hem bilişsel anlamda algıladığımız varlıkların hakikaten var veya asıl olanın bir sureti olup olmadığıdır. İlkelden moderne kadar her insanın bu sorulara cevap bulmak veya etrafında olup biteni anlamaya/açıklamaya yönelik gayretleri farklı anlatım ve inanmaları doğurmuştur. Varlığın ne, neden ve nasıl olduğuna dair felsefi tartışmalar bir yana bırakılırsa sosyologlar din denen olguyu, arkaik insanın bu problematiğe bulduğu sağlam bir dayanak olarak açıklarlar. Bunun yanında neredeyse din hüviyetine dönen kimi yaratım anlatımları da doğmuştur ki halkbilimin uğraşı alanına girerler. Kozmogoniler işte bu ilk olanın nasıl olduğunu izaha kalkan insanın tecrübeleridir. Bu anlatılar dikkatle irdelendiğinde kimi ortaklıklara tesadüf edilmektedir. Ortaklıklardan biri de anlatıların dikotomik bir temellendirme ile sunulmuş olmalarıdır. Zira anlatımı zıt veya zıt görünen iki şey üzerinden kurmak anlatıya kimi ilginç özellikler kazandırmaktadır. Hatta dikkatle incelendiğinde bu türden temellendirmenin bir ihtiyaç dahilinde yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bir varlığı izah etmede, ona belirli bir sınırlama getirmede veya onu başka açılardan tamamlamada bir diğer şeye müracaat edilir. Kozmogonilerin de dünyayı, doğayı veya varlığı açıklama ve mantıklı sebepler bulma olan asıl misyonları da bu yolla gerçekleştirmiş olur. Bu çalışmada kozmogoni anlatılarında bu temellendirmelerden örnek teşkil etmesi amacıyla -bütün kozmogonilerin işlenmesi çalışmanın kapsamını aşacağından- bir kaç üzerinde durulacak ve anlatılarda neden bir dikotomik temellendirilmeğe gidildiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dikotomi, Kozmogoni, Kozmos, Mit.

THE CAUSALITY OF DICHOTOMIC PERCEPTION IN COSMOGONY NARRATIVES

ABSTRACT

One of the primary concerns that every human emphasizes is that why and how the cosmos has come into existence. Another discussion is that whether the creatures we perceived both sensual and cognitively are really exist or a counterpart of originals. From troglodyte to modern the efforts of every human intended for understanding and interpretation of the events underway around have led to different

* Yrd. Doç. Dr., KAÜ Fen Edeb. Fak. TDE Böl. El-mek: balkaya81@mynet.com

expressions and convictions. Leaving aside the philosophical discussions about what, why, and how the creatures have come into existence, sociologists explain the fact called religion as a dependable base found by archaic man for this problematic. On the other hand certain creation explainings considered nearly a religion have come up though they are in the field of ethnology. Cosmogonies are the experiences of people trying to explain this first fact. Common traits are seen when these narratives are examined carefully. Being presented with dichotomic foundation is another common trait of the narratives since using contrast between two facts in narration gains certain interestingness. In fact, when it is examined carefully, it is understood that such foundation has been made from necessity. To explain a creature, imposing a certain restriction or completing it from different viewpoints, another thing is referred. In this way the principal missions of cosmogonies which are explaining and finding logical reasons of world, creature and nature are come true. In this study some of the foundations in cosmogony narrations will be analyzed to serve as a model – analyzing all cosmogonies will go beyond the scope of the study – and the reason of using dichotomic foundation in narratives will be discussed.

Key Words: Dichotomy, Cosmogony, Cosmos, Myth.

Giriş

İlkelden moderne kadar hangi kültür basmağında olursa olsun yaşam/canlılık cevherini elde eden her insan doğası gereği etrafında olup biten her şeye bir açıklama bulma gayreti içerisinde olmuştur. Özellikle kendi elinde olmadığı halde doğrudan kendisini etkileyen her türlü durum zihni meşgul etmiş ve anlatılar zincirinin ilk halkaları oluşmaya başlamıştır. Özellikle insanın müdahil olamadığı doğaüstü veya metafizik durumlar/varlıkların bir şekilde nasıl oluştuklarının veya nasıl var edildiklerinin açıklığa kavuşturulma gereği sözlü anlatılara kaynaklık etmiştir. Bu açıklamalar kolektif bilincin spontane geliştirdiği mit veya efsaneleri özellikle de kozmogonileri doğurmuş ve bu anlatımlar kendilerinden sonraki nesle aktarılmıştır. Aynı zamanda farklı inançlar veya dinler de bu izahı kendi sınırlarıyla bir takım pratikler ekseninde fert ve fert nezdinde kolektife sunarlar. Kimi zaman bütün varlıkları tanrısal hatta tanrının birer parçası olduğunu ileri süren teolojik inanmalar yahut tanrıyı veya kâinatı anlamada animizmden başlayarak oluşan antropomorfik algı vs. uzunca bir zaman zihni bu açıklamalar için meşgul etmiştir. Bunun yanında etrafımızda var olan eşyanın kendiliğinden veya bizim onların varlığını kabul etmemiz ile var olduğu başka bir ifadeyle birey anlamlandırdıkça anamlanabilen şeyler olduğu kabullenilmiş ve kozmos açıklanmıştır. Her şeyden evvel bu durum bir ihtiyaç ile başlamaktadır. Ancak bu ihtiyaç için seçilen yollar yetersiz kaldığında birey metafizik, doğaüstü, tanrısal, ilahi vb. kavramlara sığınarak izahı zor durumları tanımlamış veya tasvir etmiştir. Özellikle mitik inanma kozmosun oluşumunu doğaüstü varlıkların başlangıçtaki yaratma isteklerine götürür ve kâinatın veya özelden varlığın ne olduğunu bilmenin miti bilmekle mümkün olacağını savunur. İşte bütün kozmosu açıklama yollarından biri, doğaüstü güçlere gönderimde bulunarak bu tür mitolojik anlatılara başvurmaktır. Çünkü mit, metafiziğin ve teolojinin ortaya koyduklarını yapay yollardan dramatik bir biçimde ifade eder (Eliade 2009:399). Mit bireyi hem inanmalar hem de kabullenmelerle ilgili bir takım sınırlamalar getirerek tabiatı açıklamaya sevk eder. İnsan inandığı veya kabul ettiği olguları mit sayesinde pratiğe dökme fırsatı bulur ve bu pratikler yardımı ile zihnindeki soruları çözer. Kökeni mit aracılığı ile çoğu zaman seküler alana çeker. Bir diğer yol ise doğal yollardan olduğuna inanmak veya dinsel argümanlar ile izaha kalkmaktır. Zira sosyologlara

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

göre anlama kapasitemizi aşan eşya düzeninde, tabiatüstü gizemler, bilinemezler veya anlaşılamazların çoğuna cevap dinde aranır ve insan aklın dışına taşan her şeyden ancak dine sığınarak veya dinin sunduğu kodlardan yararlanarak kurtulabilir (Durkheim 2011:41-47). Bu durum, ilk başta kolaycılık veya oportünist bir yaklaşım gibi algılanabilir. Ancak insan doğası gereği kimi sınırlılıklarla yaşamayı başarabilen bir yapıdadır ve dinin sınırları içine girmek aslında kaçış değil bir çeşit kabullenme ve kurtulmadır. Din aslında pozitivizmin veya rasyonalizmin isteklerini kendi sistematigi içinde makul derecede cevaplama ve ikna etme amacı güder. Bu durumda kendi sınırlarına dahil ettiği bireye de kozmosa dair her türlü soru için cevap bulma şansı tanır. Birey de o sınırlılık içerisinde kendisine sunulan bu imkanlarla her türlü soruya dini izahat arar.

Her insanın üzerinde durduğu en temel sorulardan biri dünyanın özellikle de düzenli dünyanın neden var olduğudur. Tartışmalardan bir başkası hem duysal hem bilişsel anlamda algıladığımız varlıkların hakikaten var veya asıl olanın bir sureti olup olmadığıdır. Çevremizde algıladığımız şeyler Platon'un mağara eğretilmesinde olduğu gibi arkamızda yanan ışığın önünden geçenlerin perdeye yansımaları mıdır? Bu şeylerle ilgili ontolojik anlamda sahip olduğumuz epistemoloji nedir? Varlığa yansıyan, onda görünen ancak asla kaybolmayan idealar bu düzenli dünyanın temeli midir? Evrenin yaratılması ile ilgili karşımıza çıkan ilk kavram kaos'tur. Boşluk anlamına gelen kaos aslında daha sonra her şeyin kendisinden ortaya çıktığı büyük bir hiçlik alemidir. Hiçbir varlığın olmayışı beraberinde bir sistemsizliği ve düzensizliği de getirir. Belki bütün bir evren aslında düzensizliğe düzen kazandırmanın bir sonucu olarak ortadadır. Bu düzensizlikten çıkma ve sistemleşme ile varlıklar yaratılmıştır. Bu yaratma işi anlatıların çoğunda tanrılara özellikle de insani vasıfları taşıyan tanrılara bırakılmıştır. Hatta tek, mutlak bir kudreti elinde bulundurmayan/bulunduramayan bu tanrılar kendi aralarında mücadele ederler. Kozmosa geçiş işte bu mücadelelerin sonucunda gerçekleşir. Çoğu anlatıda 'iyi' tanrı ile 'kötü' tanrının mücadelesi ile ölümlüler ve ölümlülerin hayatları için lazım olan varlıklar yaratılır. Varlığın ortaya çıkışı ile ilgili teorilerde özellikle de Sokrates öncesinde doğanın her şeyini açıklayacak evrensel ilkeleri bulma sorunu ile filozoflarca her şeyin ondan geldiğine inanılan ve asla kaybolmayan bir varlığın esas alınarak –arkhe kabul edilerek- diğer varlıkların bu varlıktan geldiğine inanılmıştır. İlk doğa felsefecilerinden Thales suyu, Anaksimenes havayı, Herakleitos ateşi, nihayet Empedokles dört unsuru-hava, su, toprak ve ateş- arkhe olarak ele alır. Bununla birlikte daha sonra özellikle Hegel tarafından varlığın arkasında somut bir başka varlık yerine akıl, söz, ide veya tin gibi ilkeler de alınmıştır. Bu durumla birlikte ortaya her şeyin kendisinden oluştuğu bir varlığın kabulü doğar, o varlığın yaratımı veya her türlü hareketi de izaha kalkışılır ve anlatı ortaya çıkar. Anlatılar genel itibarıyla iki şekilde düşünülür. Bunlardan ilki gerçek olduğuna ve her defasında yeniden tekrarlandığına inanılan mit ve efsaneler diğeri ise kurgusal olduğuna inanılan her türlü hikâyelerdir. Mitler, evrensel, dinsel ve insan oluşumlarını anlatan hikâyelerin başlangıcı durumundadırlar ve muhtevalarındaki somut dini kuvvetler onları doğru birer tarih olarak kabul ettirirler. Bu hikâyelerin doğruluklarının ne mantıksal bir kaynağı ne de bir tarihsel sıralamaları vardır ve bütün dinlerin üzerindedirler (Pettazzoni 2006: 278-290).

Mit, insanların dünyayı algılama ve kendi güçleri ve müdahaleleri dışında gelişen bir takım doğaüstü olayları açıklama gayreti ile ortaya çıkar. En eski zamanlarda, başlangıçta olup bitmiş bir olayı anlatır. Doğüstü varlıkların başarıları sayesinde bütün bir kozmosun veya onun herhangi bir parçasının nasıl ortaya çıktığını ve yaşama nasıl katıldığını anlatan yaratılış öyküleridir (Eliade 1993:13). Aklın ve mantığın izahında zorlandığı çoğu olgu mitle karşılanabilir. Özellikle de varlığın vücuda gelişi veya kaosun sistemli bir düzene geçişi ancak mit yardımı ile anlaşılabilir. Zaten miti yaratan da tam bu geçişin epizotlarıdır ve bu antılar varlığın, eşyanın, insanın, doğanın kısaca var olan her şeyin yaratımı tek tek fertlerin tasavvurlarından o fertlerin oluşturduğu topluluğun/kolektifin tasavvuruna çeşitli kodlar veya sembollerle geçirilerek bir sistematige

büründürülmüş hikayelerdir. Her türlü yaratımı başta da kainatın yaratımını işte bu hikayeler konu edinirler. Eliade'ye göre dünyanın varoluşu, tanrısal bir yaratma eyleminin sonucudur; yapıları ve ritimleri de zamanın başlangıcında olup biten olayların ürünüdür. Ayın, güneşin, suyun, bitki ve hayvanların kısaca her kozmik nesnenin kendi mitsel tarihi vardır ve bu tarih bilinirse bu nesneler hem gerçek olacak hem de anlam kazanacaktır. Bildik dünya böylece oluşturulacaktır (Eliade 1993:135). Kozmogoni anlatıları sadece varlıkların veya insanın nasıl yaratıldığını değil aynı zamanda tarihsel süreçte geçirilen bütün önemli olayları da konu edinirler. Zira bugün var olan her şey başlangıçtaki yaratıcı özellik sayesinde. Bu türden mitik metinlerde bazen dünyanın zoomorfik bir algı ile öküz-boğa, kaplumbağa veya balık gibi hayvanlara benzediği de görülür. Buna ek olarak Çin mitolojisinde antropomorfik bir algı ile Pan-ku'nun vücudunun dünyayı oluşturması gösterilebilir. Benzer bir yaratım Kuzey Avrupa anlatılarında mevcuttur. Tanrılar öldürülen ilk dev Ymir'in vücudunu Ginnungagap'a taşıyarak dünyayı bu vücuttan oluştururlar (Rosenberg 1998:312). Yine Meksika anlatılarında kainatın oluşumu kötü tanrıçanın vücudunun parçalanmasıyla. Bu durum ampirik bir algıyla veya gerçekliğinin sorgulanmasıyla izah edilemeye de hiyerofonik bir inanma ile kabul edilir. Her ne kadar dinî içerikli metinler gibi görülse de aslında anlatılar seküler temellidir.

Kozmogoni mitlerinin önemli bir özelliği ilk ve en mükemmel olan yani kozmosun yaratılışını anlattıklarından yaratmayla veya yeniden bir oluşumla ilgili her anlatı temele dünyanın yaratılışını alır ve bir tür eğretilme ile yeni yaratım ve oluşumu sistemli yaratılışla mukayese eder. Başka bir deyişle herhangi bir varlığın kökeni ile ilgili anlatılacak mitler kozmogonik söylemler başlar. Bu nedenle kozmogoni mitlerindeki her türlü algı diğer mitlere de yansır. Aslında mitik söylenler etiojik bir amaçla ortaya çıkmış bilgilerden ibarettir. İnsanların varlığın veya kozmosun yaratılışına dair gördüğü kimi düşlerin ferdi bir inanmadan çıkarak kolektife ait olanlarıdır. İnisiyasyondan geçmemiş birinin bu bilgilere ulaşma şansı yoktur. Bu yönüyle bu bilgiler ezoteriktirler. Bu durum mitik anlatıya kattığı kutsallık kadar bu anlatıları bilen veya ritüele dönüştürebilen için de aynı oranda kutsallık kazandırır. Mitolojik sistemdeki bu anlatılar özellikle de semavi dinlerin kutsalına uydurularak nomoslar halinde yaşatılmaktadır. Yine ilk olanı anlattıklarından tıpkı köken mitleri gibi sağaltıcı etkilerinden yararlanmak için hasta tedavisinde dahi kozmogoni mitleri anlatılmaktadır. Hastalanmış insan tıpkı bu mitlerde anlatılacağı gibi kökene, eskiye, ilke, başka bir ifadeyle sağlığa gidecektir. Tıpkı insanın iyileşmesi gibi bu mitler yardımıyla evrenin de yeniden yaratılması ve şimdinin aksaklıklarının ve kötü gidişatın düzenlenmesi istenir. Zira mitik inanç her şeyin en güzelini ve doğrusunu *ilk* olanda bulur. Hastalığın vücuda gelmeden önceki haline, başa dönüşle hastalığın atlatılacağı varsayılır. Bu durum bilgisayar ortamında oluşan sorunun giderilmesi için yapılan sistemin geri yüklenmesidir.

Ayrıca kozmogonik anlatıların amacı bir bakıma bilgiyi –neyin, nasıl ve niye olduğu– dinleyiciye sunmaktır. Özellikle ilk felsefecilerin şiddetle vurguladığı varlığa dair bilgi olmadan erdemli olunamayacağı gerçeği ve ancak varlığa dair bilginin edimi ile mutlu olunacağı savı bu anlatıları daha önemli kılmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi mitlerin ortaya çıkışında bu merak vardır ve bireyin mutluluğu bu bilgiye ulaşmayla mümkündür. Bilinçte veya bilinçaltında olan psişik her algı kozmogonik anlatı ile yere indirilir, somut bir inanca dönüştürülür.

I. Kozmogonik Anlatılarda Dikotomi

Dikotomi daha en başta kaos-kozmos arasındadır. Kaos, aklın bile alamayacağı oranda belirsiz ve düzensizdir ama aynı zamanda bu kaotik hal kozmosun da kaynağıdır. Kozmos ise tam tersi bir durumda düzenli ve dengelidir. Yaratılış hikayeleri genel de ikiz bir doğumla başlar. Bir bütün ya ikiye ayrılır ya da bütünden ikili çıkar (Tuğrul 2012:20). İki, özellikle ilahi dinlerde mutlak birlikten ayrılmayı, çokluğu, bölünmeyi çağrıştırdığından uzak durulan bir sayıdır çünkü inançla ilgili septik bir algıyı beraberinde getirir. Karşıtlığı belirttiği gibi pozitif ile negatif

kutuplardan oluşmuş karışımlar yoluyla dengeleme fırsatı da verir. Zıtlığı, karşıtlığı ifade etme, mukayese yapma olanağı da verdiği için birçok metnin veya anlatının da vazgeçilmez figürüdür. Özellikle yaratılışta kutupsallık olmadan maddi yaşamın var olmayacağı savı anlatılar için önemlidir. Dini metinlerde bile yaratma ikili başlar. “Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık.” (Yazır 2009: Hucurat:13).

İki kimi inançlarda eril sayıdır. Bu da güneş ve aya göre düşünülür. Güneş genelde erili, ay dişili temsil eder. Bu da güneşin iki - karanlık ve aydınlık-, ayın üç halinin varlığından hareketledir –dölunay, dördün, yeniay-. Bununla beraber çift sayıların bölünebilme özellikleri onlara bir tür dişil özellik de katar. Çünkü hemen bütün kozmogonilerde yaratım dişi ile başlar. Yunan mitolojisinde Gaia vardır, Türklerde ise Ülgen’e yaratma fikrini Ak Ene vermiştir. Kozmogonik anlatıların çoğunda başta tek bir kişi/şey/tanrı vardır. Ancak bu teklik ona ne korku ne savunma ne saldırı ne paylaşma ne sevgi ne de nefret gibi psişik algıları vermez. Bu duygular ancak bir başkası ile mümkündür ve ‘ilk’ olan hemen ikincisini doğurur. Olaylar dizisi de –ki anlatı varlığını buraya borçludur- bu ‘iki’linin etkileşimi ile başlar. Böylece Axel Olrik’in, halk anlatılarının epik kurallarını belirlediği bir yazısında bahsettiği bir *sahne*de iki *kuralı* da tamamlanmış olur (Olrik 1994). Anlatı iki şeyin mücadelelerinin epizotları halinde devam eder. İyi-kötü, yer-yeraltı, gök-yer, ışık-karanlık, temiz-pis, renk (siyah-beyaz), duygu (sevgi-nefret), his (korku-saygı), soyut-somut, maddi-manevi, yukarı-aşağı, sağ-sol, dişi-erkek, ölüm-yaşam, kutsal-profan bu ikililerden en sık rastlanılanlarıdır.

Mitik anlatıların çoğu hillozoist bir yaklaşım sergiler. Özellikle kült metaforuyla açıklanan animik inanç bunun en önemli göstergesidir. Türk mitolojisinde her şey bir bütünü oluşturur ve yüce varlık bağlamında her şeyin esprinin/ruhunun olduğuna dair inanç Türk mitolojisinin ontolojik yönünü ortaya çıkarır. Epistemolojik anlamda ise dünyayı üçlü bölümde iki zıtlık şeklinde algılama, bilinenden bilinmeyene, görülden görülmeyene, somut olandan soyut olana, maddi âlemden manevî âleme geçiş vardır (Bayat 2011:29). Türkler’in kendi kozmogonilerinde kainat daima gök ve yer-su ekseninde bir dikotomi ile tasavvur edilmiş ve varlık bu iki zıtlığın birleşmesi, ayrılması veya etkileşimi ile oluşmuştur. Dikotomik başka bir algı İran söylenlerinde görülür. İki ilke birbirine düşman sayılır; Zerdüş ve Mani dinlerinde ışık iyilik simgesi karanlık ise kötülük simgesidir (Esin 2001:22). Türk anlatılarında Ülgen-Erlik dikotomisi İran anlatılarında Hürmüz/Ahura Mazda-Ehrimen ile karşılanmaktadır (Bayat 2011:82-83; Yıldırım 2008).

Yunan mitolojisinde dikotomi özellikle kaostan kozmosa geçişte görülür. Gaia ve Eros iki güç olarak varlığın oluşmasında etkili olurlar. Gaia doğurucu ilke olan yeri ve Eros’ta göğü simgeler. Bu ikili kaostan meydana gelirler, Eros karanlığı, geceyi, aydınlığı ve gündüzü doğurur; Gaia ise denizleri ve dağları oluşturur. Yine bu oluşumdan ortaya çıkan düalete –gök ve yer-tanrıları ve sonrasında insanları oluşturacaktır.

Mısır mitolojisinde göğü Nut, yeri ise Geb karşılar. Bu ikilinin birleşmesi ile –bu birleşme Nut’un eşi Re’den gizlidir ve Nut’un lanetlenmesine yol açar- Seth ve Nephtys dünyaya gelir ve yine bu oluşumlardan doğan Seth ve Osiris iki zıt kutuplar olarak mücadele ederler. Mısır’da asıl ikili Çöl ve Nil arasındadır. Çünkü Çöl ölümün, hayatsızlığın, kısırlığın, üreyememenin; Nil varlığın, yaşamın, üremenin, bolluğun kaynağıdır. Bu iki zıt kutup söylenlerde kendilerine birer temsilci bulurlar. Osiris, Nil’dir, bereketi, iyi tarafı sembolize eder. Seth ise Çöl’dür, kuraktır, adaletsizdir, kötü taraftır.

Çin söylenlerindeki düalete en belirgin olanlarından bir diğeridir. Dikotomik algı Yang ve Ying üzerine oturtulmuştur. Yumurta olarak düşünülen ilk varlık kozmosa dönüşürken Pan-ku kabuğu kırar ve hafif kısım göğü (Yang) ve ağır kısım alçalarak yeri (Ying) oluşturur. Bu iki kutbun ayrıştırılma mücadelesi ile kainat yaratılır. Aslında hemen her varlıkta bu iki ilke aynı zamanda bulunur. Biri sol diğeri sağ; biri aktif diğeri pasif; biri erkek diğeri dişi vs. kutupsallıklar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

varlıkların temeli olarak sunulur. Kuzey Avrupa anlatılarında iki güç olarak tanrılar ve devler vardır ve onların mücadelesi ile kainat yaratılmış olur. Meksika anlatılarında aydınlık ve karanlık iki gökten yeryüzüne bakılır ve orada yüzerek bütün her şeyi yiyen bir yaratığın öldürülmesiyle kainat oluşturulur. Bu türden anlatıları çoğaltmak mümkündür. Görüldüğü gibi her yaratım temelde bir ikili sistem/güçle başlar. Bazen bu ikili birbiriyle mücadele eder bazen de bu ikili bir üçüncüye karşı birlikte hareket eder.

II. Dikotomi Nedenselliği / İhtiyacı

Kozmik anlatılarda dikotomik temellendirmenin bir ihtiyaç olduğu veya neden böyle bir kurgulamayla verildiği hakkında şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür;

1. *İzah etme*. Kozmogonik anlatılar daha varlığın/kainatın ne olduğu ve nasıl olduğu hakkında en başından bilgi veren *ilk* söylenlerdir. Bu söylenlerin öncelikle yapması gereken kainatı tanıtmak ve bir şekilde izah etmektir. Kuşkusuz bir varlığı izah etmede seçilen yollardan biri onu karşıtı ile ifade etmektir. Zira her şey zıttı ile bilinir ve bir varlığın ne olduğu, ne olmadığı ile daha kolay anlatılabilir. Bu tür anlatılarda *ikili* ve *zıt* bir temellendirme büyük olanak sağlar.

2. *Sınırlama*. Bir şeyin karşıtı diğerine sınır koyar. Sıcak soğuk, sıvıyı katı, aydınlığı karanlık sınırlar. Bir varlığın bilinmesi başka bir varlıkla mümkün olduğundan var olup olmadığı diğer varlığa bağlıdır. Bu da varlığın başka bir varlıkla sınırlanması anlamına gelir. Bir varlığın başı veya sonu aynı zamanda başka bir varlığın da başı veya sonudur.

Anlatılarda yaratma kudreti elinde olanın dahi bu gücü kullanmada bir başkasının gücü ile sınırlandığı görülür. Aksi halde gücün tek bir elde kadir-i mutlakta toplanmış olması beklenir. *Kötüler* ancak *iyilerle* sınırlandırılabilir. İyi gitmeyen bir durum karşı bir duruma sınırlandırılır. Karanlık ışığın başladığı yerde bitmektedir. Anlatılar da bu temellendirme ile olay kurgulayarak bir duruma son verebilmektedirler. Hatta Yunan mitolojisi tanrılar arasında bir mücadele dahi ölümlülerin yani insan ırkının davranışlarıyla sınırlandırılır. Mevsimlerin oluşmasında Demeter'e tanrılar tarafından ricacı gönderilerek Hades'in affının istenmesinin temelinde ölümlülerin iklim nedeniyle tanrılara kurban ve şükranla bulunmaması yatar. Bu durum tanrılarının tutumuna bir sınırlılıktır.

3. *Tamamlama*. Işık âleminden yani gündüzden karanlık âlemine/geceye geçiş her ne kadar zıt bir durum olarak görülse de aslında mikrokozmos olan insanın ve makrokozmos olan dünyanın bu devinime ihtiyacı vardır. Bu aslında paradoks değil tabii bir süreçtir. Canlıların varlığı bir yerde bu devinim ile mümkündür. Yine en sık rastlanan dikotomik motiflerden biri olan erkek-kadın/ eril-dişil de aynı şekilde zıtlığın ötesinde bir tamamlamadır. Erkek-kadın/eril-dişil vücutlar arasında içgüdüsel etkileşim veya karşılıklı birer çekim merkezi oluşları ile gerçekleşen bütünleşme yaratımın başlangıcıdır. Oluşum ve değişim sürerliliğini zıt kutuplar olarak görülen bu iki tümleyiciye borçludur. Çin anlatılarında görülen yang ve ying birbirlerine zıttır ancak on bin şeyi üretirler. Bu iki ilke her şeyde mevcuttur ve sürekli işlek halde bir birlerine üstünlük kurarlar ama bu arada on bin şey de ortaya çıkmış bir bakıma birbirini tamamlamış olurlar (Campell,2003:30-31). Kimi maddelerin karışımı yeni bir şeyi oluşturur. Ortada iki zıt şey varsa orada bir mücadele vardır. Zaten anlatı da bu mücadeleyi konu edinir. Zira karşıtların savaşı veya etkileşimi yeni bir şey yaratır. Örneğin sıcak ve soğukun karşılaşması maddeyi başka bir hale sokar. Ortaya yeni bir şey çıkmış olur. Erlik'in Ülgen'le mücadelesi veya çekişmesi yeryüzü şekillerini ortaya çıkarır.

4. *Devam ettirme*. Sistemsizlikten veya karmaşadan düzenli ve yerli yerinde bir duruma geçmek yeterli değildir. Kozmos veya yeni düzen bir şekilde devam edebilmelidir. Kozmogonik anlatılar bütün varlığın nasıl yaratıldığını bildirmekle misyonlarını tamamlamış sayılmazlar aynı zamanda yeni düzenin veya husule gelen varlığın nasıl devam edeceğini veya değişim/dönüşümünün nasıl gerçekleşeceğini de bildirirler. Her ölümün veya her yok oluşun

anlatısı aslında yeni yaratıma kapı aralar. Bir varlık kaybolarak düzen içerisinde ve sistematığı bilinmeyen bir el tarafından düzenlenmiş kaidelere bağlı kalarak yeni bir varlığın ortaya çıkmasını sağlar. İlkel mitolojik inanca göre dünya ölümden beslenmektedir (Campell 1995:181-182). Her doğum plasentanın, eşin veya sonun ölümüyle başlar veya ölüm ile yeni bir doğuma, yeni bir başlangıca atım atılır. Birisinin ölümü bir başkasının devamıdır. Hem insanlarda hem de hayvanlarda çoğu zaman beslenme başka bir deyişle hayatı idame bir diğerinin hayatına son vermeye bağlıdır. Kurbanın gövdesi gömülür ve bu gömülen gövdeden çıkan bitkiler toplumu besler. Ölüm dünyaya cinayetle gelir ancak zıttı olan üremeyle dengelenir. Yaşamı tüketen şeyin kendisi olan yaşam sonsuz yolculuğuna başlar (Campell 2003:12). Aslında bu durum bir tür yenilenmedir. Yenilenme eskiden arınma veya kurtulmayı beraberinde getirir. Aslında kaostan kozmosa geçişle kainat yaratılır ancak kaos başlamadan evvel yine kendince bir düzen vardır. Özellikle anlatıların çoğunda karşılaştığımız uçsuz bucaksız su bir düzenin işaretidir. Ardından yeni yaratımlarla kaos başlar ve yeni düzene geçilir. Hatta tufanlar, depremler, kurbanlar bozulan düzenden sonra yeni için yapılan hazırlık ritüelleridir. Bir bitişin ama aynı zamanda devamın pratikleridir. Bu durumda kozmogoni anlatılarında ölüm-yaşam dikotomisine denk gelmek şaşırtıcı değildir.

Sonuç

Kozmogoniler, bir yönleri ile ilkelden moderne kadar her bireye içinde yaşadığı kozmosu tanıtmak, çevresinde olup bitenlere makul, kabul edilebilir cevaplar bulmak, varlığın ortaya çıkışını bir şekilde izah etmek gibi bir misyonu üstlenirler. Kozmogonilerin kahramanları masal veya diğer hikayelerdeki gibi günlük hayatın kahramanları değil, günlüğün dışında varlıklar veya tanrılardır. Bu durum inandırıcılık açısından paradoks gibi görünse de doğaüstünün ve tanrının kudreti mitleri gerçek anlatılar yapar. Bu gerçek anlatılar da inandırıcılık ve gerçeklik özellikleri ile kozmosu/varlığı izaha kalkışır. Kozmogoniler de varlığı izah etmek için kendince yöntemler geliştirirler. Bir varlığı tanıtmak için en basit yollardan biri ne olduğunu söyleyebilmek için ne olmadığını göstermektir. Bu türden bir dikotomik temellendirmede bir üçüncüye ihtiyaç duyulmadan *iki* şey arasındaki antagonizmadan yararlanılır. Bir şey olmadığı bir şeyi sadece izah etmez aynı zamanda sınırlandırır. Birinin başladığı yerde diğeri biter. Bu özellik anlatı/anlatıcıya farklı bir kudret verir. Mücadele eden iki şeyden birinin elinden bu sınırlama ile birçok şey alınabilir. Örneğin kötü kahraman ancak iyi ile durdurulabilir. Bu ikili her zaman zıt olmak zorunda değildir. Özellikle her bir varlığın oluşumu veya varlık sebebi tartışılıyorsa antagonizma ile birlikte farklı bağdaşıklıklar da düşünülmelidir. Bu nedenle dikotomik temellendirmenin yapıldığı ikili arasında birinin diğerini tamamladığı veya farklı bir oluşumu meydana getiren kombinasyonu oluşturduğu gerçeğinden hareketle tekilden çoğula geçiş veya yeninin ortaya çıkışı için bu ikili bir araya getirilebilir. Başka bir özellik olarak birinin bitip diğerinin başlaması birbiri için sınır olmaktan ziyade diğerinin devamı da olabilir. Örneğin gece ile gündüz, ışık ile karanlık birbirini sınırlamak yerine başkalarının yaşamı için bir tür ebedi ve kutsal dönüşü yerine getirirler. Her halükarda bir üçüncüye ihtiyaç duyulmadan ikili üzerinden temellendirme kozmogonilere bu kadar fırsatı tanıdığı için dikotomi kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

BAYAT, Fuzuli, **Türk Mitoloji Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

CAMPELL, Joseph, **Doğu Mitolojisi Tanrının Maskeleri**, Çev.: Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2003.

-
- CAMPELL, Joseph, **İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri**, Çev.: Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1995.
- DURKHEİM, Emile, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**. Çev.: Fuat Aydın. Eskiyei Yay., Ankara 2011.
- ELİADE, Mircea, **Mitlerin Özellikleri**, Çev.: Sema Rifat, Simavi Yay., İstanbul 1993.
- ELİADE, Mircea, **Dinler Tarihinde Giriş**. Çev.: Lale Arslan, Kabalcı Yay., İstanbul 2009.
- ESİN, Emel, **Türk Kozmolojisine Giriş**, Kabalcı Yay., İstanbul 2001.
- OLRIK, Axel, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları” **Milli Folklor**, 3 (23) (1994), s. 2-5.
- PETTAZZONİ, Raffaele, “Mitlerin Gerçekliği” Çev.: M. Mete Taşlıova, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1**. Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd. Geleneksel Yay., Ankara 2006, s. 278-290.
- ROSENBERG, Donna, **Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenler Antolojisi**, Yay. Haz.: Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara 1998.
- TUĞRUL, Saime, **Ebedi Kutsal, Ezeli Kurban Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları**, İletişim Yay. İstanbul 2010.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, Bağımsız Yay., İstanbul 2009.
- YILDIRIM, Nimet, **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, Kabalcı Yay., İstanbul 2008.